

گفت‌وگوی «جوان» با خسرو خواجه‌نوری، مترجم کتاب‌های تاریخی

مترجم خوب بیش و پیش از همه باید فارسی را خوب بداند

گفت‌وگو
جواد محرمی

بخش قابل توجهی از تألیفات مربوط به حوزه تمدنی ایران از سوی پژوهشگرانی انجام می‌شود که لزوماً ایرانی نیستند و دستیابی به آثار این افراد می‌تواند به عنوان یک ضرورت برای رشد مباحث علمی- تاریخی مربوط به حوزه ایران‌شناسی قلمداد شود. با خسرو خواجه‌نوری، مترجم کتب تاریخی پیرامون این موضوع گفت‌وگو کرده‌ایم. تاریخ‌نگاری در دوره صفویه، شاه عباس، عصر پارتیان و تولد امپراتوری پارس برخی آثاری است که از وی چاپ و منتشر شده‌اند. گفت‌وگوی پیش رو همزمان با برگزاری نمایشگاه کتاب تهران انجام شده است.

■ ■ ■

خودتان را چقدر مخاطب جدی نمایشگاه کتاب می‌دانید؟

به نظر می‌رسد هر قدر جلوتر می‌رویم ناشران کمتری در نمایشگاه کتاب شرکت می‌کنند. به خاطر دارم حدود ۲۰-۳۰ سال پیش ناشران خارجی زیادی به نمایشگاه می‌آمدند. برای مثال دانشگاه آکسفورد و کمبریج می‌آمدند. ناشران زیادی از کشور آلمان حضور داشتند.

علت این موضوع را چه چیزی می‌دانید؟

نمی‌دانم شاید سیاست خاصی پشت این ماجرا باشد. قیمت ارز فکر نمی‌کنم عامل اصلی باشد. شما در سال‌های نه چندان دور می‌توانستید با ناشرانی که کتاب‌های مهم لاتین زبان را چاپ کرده‌اند از نزدیک در نمایشگاه کتاب تهران دیدار داشته باشید اما الان چنین چیزی وجود ندارد. تا چندی پیش دست‌کم برخی دلال‌هایی که کتاب‌ها را می‌خریدند در نمایشگاه می‌آمدند اما به نظر می‌رسد آنها هم دیگر حضور ندارند.

آیا کتاب‌های مهمی وجود دارند که امکان دستیابی به آنها در نمایشگاه کتاب تهران وجود ندارد؟

نه تنها در نمایشگاه کتاب تهران که در مراکز دیگر هم یافت نمی‌شوند. کتابخانه مجلس فکر می‌کند الان حدود دو سال است یک جلد کتاب لاتین نخریده است. کتابخانه ملی هم همینطور. کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران همینطور. زمانی آنها کتاب‌ها و مجلات مهم را خریداری و آرشیف می‌کردند. کتابخانه‌های ما در حال تبدیل شدن به انبار کتاب هستند. کتابخانه باید به‌روز باشد. اغلب کتاب‌ها متعلق به ۱۰ سال پیش هستند. عنوان می‌کنند که گرانی ارز موجب این موضوع شده است. این خالی‌بودن‌ها سبب می‌شود خیلی از مطالبی که درباره اسلام‌شناسی و ایران‌شناسی چه در قالب پروشورها و مجلات معتبر و چه در قالب کتاب در عرصه جهان تولید شده است، در معرض استفاده دانشجویان و پژوهشگران قرار نگیرد. برای مثال کتابی را از چارلز مویل همراه با خانم دکتر حق‌شناس ترجمه کرده‌ام با عنوان «قابت حاکمیت در ایران قرن هجدهم» و جزو مجموعه ۱۱ جلدی اندیشه ایرانی است که در سال ۲۰۲۴ و همزمان با چاپ لاتین در ایران ترجمه و چاپ شده است. هم‌زمان که عرض می‌کنم، یعنی در همان سال و فاصله ترجمه شاید به شش ماه برسد. این کتاب را انتشارات امیرکبیر منتشر کرده است اما به جایی رسیده‌ایم که دیگر دست‌کم در حوزه ایران‌شناسی هیچ کتاب جدیدی به‌روز چاپ نمی‌شود. متأسفانه دسترسی به کتاب‌های روز ضعیف است. قبلاً استاد‌های دانشگاه‌ها ما در همایش‌های بین‌المللی ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی خارجی شرکت می‌کردند ولی الان هزینه‌ها خیلی بالا رفته و یک استاد دانشگاه مگر چقدر حقوق می‌گیرد؟ کتابخانه مجلس در دهه ۶۰ مجلات را آرشیف می‌کرد اما الان این اتفاق نمی‌افتد.

از سوی مسئولان توضیحی هم در این باره داده شده است؟

عنوان می‌کنند که بودجه نداریم.

این یک بهانه است یا فکر می‌کنید پشت آن سیاستی نهفته باشد؟

زمانی رئیس کتابخانه مجلس مرحوم کیکاووس جهانداری بودند. ایشان آنقدر فاضل بودند که از دانشمندان آلمانی ایراد می‌گرفتند و می‌گفتند آلمانی را خوب بلد نیستید. «آه‌آر» جلد کتابی که مرحوم عباس زریاب‌خویی ابتدای تأسیس کتابخانه ایران‌شناسی خریداری کردند، بسیار مجموعه

در کتاب «حکمرانی حزبی» دیدگاه شهید بهشتی درباره سازماندگی دانش برای من جالب بود. دهه هفتادها زمان شهید حضور نداشتند و ایشان و آن زمانه را درک نکردند و به همین دلیل کتاب‌هایی که الان منتشر می‌شود، باید تا حدی گویا باشد تا برای این نسل کاربردی باشد.

■ ■ ■

ملوک‌السلطات بهشتی در مراسم رونمایی از کتاب «حکمرانی حزبی» سومین جلد از مجموعه آثار تحلیلی مؤسسه اندیشه بهشتی نوشته محمد مهدی رفیعی که در غرقه مجمع ناشران انقلاب اسلامی نمایشگاه کتاب تهران رونمای شد، درباره جایگاه نظم در زندگی شهید محمدحسین بهشتی بیان کرد: شهید بهشتی فردی بسیار منظم بود و نظم ایشان در زندگی خانوادگی و اجتماعی زیانزد بود. این ویژگی در دیدگاه‌های مختلف ایشان نیز دیده می‌شد. از همان جوانی ایشان در حوزه جزو طلاب

ارزشمندی است.

مدنظر شما بیشتر کتاب‌هایی است که در قالب ایران‌شناسی مطرح است؟

بله، چون به ایران مربوط می‌شود. برای مثال برخی نسخه‌های خطی ایرانی در خارج از کشور چاپ می‌شود و ما هیچ‌کدام از آنها را نمی‌خریم. الان درباره شاهنامه چندین جلد کتاب چاپ شده است و اینها خریداری نمی‌شوند.

وزارت ارشاد در این باره چه اقداماتی انجام داده است؟

من الان چند سالی است مدام و به فراخور حرفه و شغلم به کتابخانه‌های مهم سر می‌زنم و آرشیف کتاب‌های این مراکز را رصد می‌کنم. متأسفانه وزارت ارشاد هم در این ارتباط کاری انجام نمی‌دهد. برای مثال کتابخانه ملک بهترین جلد کتاب خطی در ایران را دارد. نسخه‌های خطی منحصربه‌فردی که در سطح جهان مطرح است. الان ما جایی به نام مرکز نسخه‌های خطی باید داشته باشیم که برای مثال من اگر یک نسخه از آن را برای تحقیق و پژوهش بخواهم، مجبور نباشم به مراکز مختلف مراجعه کنم. مثلاً نسخه کتاب عالم آرای عباسی را بخواهم بتوانم به راحتی دسترسی پیدا کنم.

فکر می‌کنید ما چقدر مترجم خوب داریم؟

متأسفانه ناشران ما راهبرد یا افق مشخصی برای آینده ندارند. ناشر باید نقشه راه داشته باشد و بداند در چند سال آینده قرار است چه مسیری را طی کند. برخی ناشران اصلاً کتاب چاپ نمی‌کنند بلکه آدم چاپ می‌کنند! چطور؟ برای مثال من یک دوستی دارم یا با یک مدیری دوست هستم، برای آنکه آن آدم را برجسته‌کنم، حالا به هر نیتی کمک می‌کنم یک کتابی از او چاپ شود. برای مثال بنده سفیر یا وکیل جایی هستم و سواد چندانی هم ندارم و برای اینکه خودنمایی‌کنم مدام برایم کتاب چاپ می‌شود.

در واقع معتقدید برخی انتشاراتی‌ها برای برخی آدم‌ها کتاب‌سازی می‌کنند؟

بله، کتاب‌هایی که آنقدر غلط و پراشی در آنها می‌بینید که حیرت می‌کنید.

آیا جنبه تجاری موضوع بر جنبه فرهنگی غلبه پیدا کرده است؟

یک آدمی مثل مرحوم عبدالحسین نوایی آدم‌هایی مثل زرین کوب یا زریاب‌خویی، عبدالمحمد آینی، مرحوم اسلامی‌دوشن و باستانی‌پاریزی دیگر وجود ندارند و دست ما از داشتن چنین استاد‌هایی خیلی خالی شده است. دکتر محمدجواد مشکور یک نابغه بود. تسلط ایشان روی فرق مذهبی و روزی ادبیات عرب و ادبیات فارسی کم‌نظیر بود.

بودند یک نظام اسلامی می‌تواند در کشور حاکم شود.

فرزند شهید بهشتی در خصوص ادامه فعالیت‌های تشکیلاتی در آلمان توضیح داد: بعد از رفتن به آلمان و ادامه

مطالعات، آنجا نیز تشکیلاتی برای دانشجویان تأسیس کرد و دانشجویان مسلمان خارج از کشور را به صورت یک

تشکیلات تحت عنوان انجمن‌های اسلامی دانشجویان فارسی‌زبان اداره کرد. ایشان در همه مراحل پیش و پس از آلمان و بازگشت به ایران باور به تشکیلات و سازماندگی نیروها داشت و این مسئله مهمی است. نشریات آلمانی در

استانه انقلاب ایشان را جزو افراد متفکر و سازمان‌ده انقلاب می‌دانستند. بلافاصله بعد از پیروزی انقلاب تا زمان شهادت که سه سال است، به کل حکومت اسلامی نظم بسیاری بخشید و بعد از تصویب قانون اساسی، ایشان برای تأسیس مجلس شورای اسلامی اقدام کرد.

وی با اشاره به اینکه این کتاب این مسائل را درباره تشکیلات حزبی مطرح کرده و تلاش نویسنده شایسته تقدیر است،

استاد‌های دانشگاهی ما الان چه می‌کنند؟ یک مقاله علمی پژوهشی بیرون می‌دهند. رتبه‌شان از استاد یاری می‌شود ناشران خصوصی ما که خیلی ادعای‌شان هم می‌شود که ما است. حدود ۸-۹ هزار صفحه است. ما دیگر چنین کسی را نداریم که در این اندازه کار عمیق و فاخر انجام بدهد. الان شاید سالی دو یا سه کتاب تألیفی خوب در حوزه ایران‌شناسی یا تاریخ ترجمه خوب مشاهده می‌کنیم. خیلی رونق داشته باشد به زور به ۱۰ کتاب برسد. برای مثال این کتاب پیامبران بومی که نشر نامک چاپ کرد و ترجمه آقای کاظم فیروزمند است، واقعاً کتاب خوبی بود که نامزد کتاب سال هم شد، واقعاً زحمت زیادی هم کشیده‌اند.

این عدد در حوزه تألیف یا ترجمه چه اندازه باید باشد؟

برای مثال باید هزار کتاب باشد.

عدد خیلی بزرگی است و فکر می‌کنید مخاطب برای چنین عددی در جامعه وجود دارد؟

کتاب خوب روی زمین نمی‌ماند. من معتقدم تقاضا برای کتاب خوب وجود دارد اما تألیف و ترجمه متناسب با این تقاضا وجود ندارد و به طور عادی این روی روند سواد جامعه نیز تأثیرگذار است. کتاب خوب را به اصطلاح روی هوا می‌برند.

فکر می‌کنید مترجم خوب باید چه ویژگی‌هایی را دارا باشد؟

بیش و پیش از همه باید اول فارسی را خوب بداند و مسلط باشد. باید تاریخ و جغرافیای تاریخی را خوب بشناسد. تاریخ جهان‌گشای جوبنی و تاریخ بیهقی را باید خوانده باشد. خیلی از مترجمان ما انگلیسی بلدند اما فارسی بلد نیستند. برای مثال می‌دانند ما در زبان فارسی اصلاً تنوین نداریم. مترجم باید خودش ویراستار کامل باشد. طرف انگلیسی را خوب می‌داند و رفته کتاب فارخی ترجمه و خراب کرده است، چون تاریخ سرش نمی‌شود. من به شاگردانم می‌گویم وقتی می‌خواهید کتاب تاریخی ترجمه کنید، باید شاه‌ها بشناسید کتاب‌های تاریخی آن دوره را مرور کنید.

در واقع معتقدید مترجمان ما خیلی تخصصی یا کتاب‌ها بر خورد نمی‌کنند.

برای مثال ما منطقه‌ای داریم به نام لوانت. در متون تاریخی دوره صفویه و قاجار و پیش از آن دوره تیموری و حتی دوره مغول این منطقه لوانت می‌شود ساحل شرقی دریای مدیترانه. این را یکی ترجمه کرده شامات، یکی ترجمه کرده خاور داشتن دانش، اخلاق‌قدر نیز هستند.

تجزب برای ایشان باندبازی نبود

ناظر علمی کتاب در ادامه این برنامه اظهار کرد: به به شهید بهشتی به عنوان یک عالم دوراندیش توجه می‌شود و در فضاهای آکادمیک شخصیت علمی او دارد جدی گرفته می‌شود. نمی‌توان کتمان کرد که امروزه هر وقت حرف از تجزب می‌شود، مخاطب یاد باندبازی می‌افتد و این تجربه زیسته ماست، به ویژه در دهه‌های اخیر اجزایی هستند که مایه‌های مردمی و فکری قوی ندارند یا به جامعه عرضه نکرده‌اند. از مصائبی که شهید هنگام پایه‌گذاری تشکل‌های سیاسی با آن مواجه بود، همین بود. این کتاب به خوبی این موارد را بیان کرده است. شهید بهشتی سعی بلینی کرد که اگر می‌خواهید کار منسجم و تأثیرگذار انجام دهید، با روش‌های سنتی و انفرادی نمی‌شود.

۶۶

متأسفانه ناشران ما راهبرد یا افق مشخصی برای آینده ندارند. ناشر باید نقشه راه داشته باشد و بداند در چند سال آینده قرار است چه مسیری را طی کند. برخی ناشران کتاب چاپ نمی‌کنند بلکه آدم چاپ می‌کنند. برای مثال من یک دوستی دارم. برای آنکه او را برجسته کنم، حالا به هر نیتی کمک می‌کنم یک کتابی از او چاپ شود

بدارند.

اینها اصطلاحات و اسامی تاریخی است. نمی‌شود و نباید آنها را ترجمه تحت‌اللفظی کرد.

فکر می‌کنید کار ترجمه در ایران زمان حال دیگر با چه چالش‌هایی روبه‌رو است؟

ما کتاب‌های مهم زیادی در حوزه ایران‌شناسی داریم که هنوز پس از ۵۰ سال کسی اینها را ترجمه نکرده است. برای مثال ما کتابی داریم اثر جان وودز که استاد دانشگاه شیکاگو است. الان ۸۶ سالش است. کتابی دارد که پایان‌نامه دکترای اوست به نام آق قویونلوها، هنوز بعد از ۵۰ سال ترجمه نشده است! کتاب بسیار مهمی است و منابعی که ایشان استفاده کرده خیلی اهمیت دارد.

فکر نمی‌کنید باید مرکزی باشد که رصد و این کتاب‌ها را برای ترجمه معرفی و پشتیبانی کند؟

مسئله این است که بیشتر ناشران ما ناشر واقعی نیستند. ناشران خصوصی ما که خیلی ادعای‌شان هم می‌شود که ما کتاب‌شناسیم، اصلاً این کاره نیستند. الان شما بروید به ناشر ما بگویید ۱۰ تا کتاب ترجمه نشده درباره صفویه می‌توانید به من معرفی کنید؟ به طور قطع اطلاعی ندار.

شما کار ترجمه را بیشتر از انگلیسی به فارسی انجام می‌دهید یا برعکس؟

فقط انگلیسی نیست. ما یکسری کتاب‌های عربی هم داریم که خیلی مهجور مانده و باید ترجمه شوند.

آیا مترجم خوب کم داریم؟

بله، خیلی کتاب‌های خوب و سنگین منتشر شده اما کسی جرئت نمی‌کند سراغ آنها برود، چون ترجمه آنها کار هر کسی نیست. موضوع دیگر این است که در کار ترجمه دقت فدای سرعت شده است.

الان بهترین ناشران ما در بحث کتاب‌های بین‌المللی فکر می‌کنید کدام ناشران هستند؟

انتشارات امیرکبیر، انتشارات نامک و ققنوس خوب است، اما ناشران دانشگاهی ما اصلاً خوب عمل نمی‌کنند. شما ببینید دانشگاه تهران یا دانشگاه شهید بهشتی سال‌هاست همان کتاب‌های قدیم خود را تجدیدچاپ می‌کنند. در حوزه تاریخ مغول برای مثال من حدود ۲۵ کتاب مهم دارم که هیچ‌کدام هنوز ترجمه نشده است. برای مثال طرف آمده درباره سکه‌شناسی دوره مغول کتاب نوشته است. الان ۲۴ سال است این کتاب چاپ شده ولی هنوز ترجمه نشده است یا مؤلف دیگری که خودش هم ایرانی است کتاب درباره تاریخ مازندران نوشته و پس از سه دهه هنوز کتاب او ترجمه نشده است. ما استاد ی داشتیم که کرسی زبان و ادبیات فارسی داشته و در دانشگاه رم ۶۴ سال عمر کرده و ۲۴ زبان می‌دانسته است. همین شخص کتاب تاریخ ادیان در ایران را نوشته است؛ کتابی که به انگلیسی هم به ترجمه شده اما هنوز به فارسی ترجمه نشده است!

هوش مصنوعی فکر می‌کنید چه چالشی برای کار ترجمه ایجاد می‌کند؟

الان کتاب «تاریخ مدرن ایران» عباس امانت را با هوش مصنوعی ترجمه کرده‌اند. اصلاً متوجه نشدم چه می‌گوید! هوش مصنوعی این را نمی‌فهمد. من برخی از این کتاب‌هایی را که با هوش مصنوعی ترجمه شده‌اند، دیدم.م. وقتی می‌خوانید اصلاً متوجه نمی‌شوید. هوش مصنوعی که نمی‌تواند ادبیات فارسی را به شما تزریق کند. یک جاهایی و یک چیزهایی است که هوش مصنوعی نمی‌تواند آنها را تشخیص بدهد.

اینطور گفت: یکی از مسائلی که امروز نظام سیاسی با آن مواجه است، نداشتن تشکل است، حتی در سطح ریاست جمهوری وقتی مناظره دو نامزد را می‌بینیم، با واژه حزب جوری مواجه می‌شوند که گویا توهین است و برنمی‌تابند که عضو هیچ حزبی باشند. واقعیت این است که نظام سیاسی جمهوری اسلامی و نظام سیاسی امت و امامت نیاز به تشکل‌های سیاسی دارد، البته باید تشکل‌ها در نظام سیاسی امت و امامت باشد.

حامد نیک‌نهاد گفت: امروز باید روحیه تشکلی را تقویت کرد. شهید بهشتی سعی کرد با رفتار و زیست تشکلی‌اش افراد را از خودمحوری و تک‌محوری عبور دهد و اینکه نمی‌شود کار ماندگار و نظام‌ساز انجام داد، بدون اینکه نیروهای همفکر همراه شوند و از فردیت عبور کنند. او با تأکید بر اینکه امروز مردم به احزاب تن نمی‌دهند، دلیل این مسئله را به این صورت عنوان کرد: مردم با یکسری هویت‌های خودروی شب‌انتخاباتی مواجهند. وقتی یک تشکل ریشه و مایه مردمی ندارد، مردم نیز با آن همراه نخواهند شد، به همین دلیل راه زیادی تا حکمرانی حزبی داریم.

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی افزود: شهید بهشتی از واژه‌های ملت و حزب با اندیشه امت و امامت استفاده می‌کرد. شهید بهشتی می‌گوید، تولید قدرت در امت از مسیر تشکیلات می‌گذرد و تشکیلات نیاز به صبر و حوصله دارد. او نمی‌خواهد تشکیلاتی درست کند و واسطه‌ای بین امت و امام قرار دهد و امت را از عرصه سیاسی و اجتماعی خارج کند، بلکه بر کنشگری مستمر و معنادار توده مردم در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی اصرار دارد.

نظام سیاسی امت و امامت نیاز به تشکل‌های سیاسی دارد

مؤلف کتاب درباره شکل‌گیری «حکمرانی حزبی»